

TÓTH BÉLA

Tiszajárás

32.

FÖLKELO CSILLAG

Balassi János szökésének idején a török seregek éppen a bányavárosok ellen vonultak, ami sokasította riadalmát a királynak. Beigazolódott, hogy összejátszik a törökkel.

Ment a hajsza a nyoma után.

Alig fújta ki magát a zólyomi várban, máris bányakapitányok érkeztek a kifürkészésére. Azt várták a bányatisztek, hogy elfoglalhatják a várat. De ha benne ül a gazdája, nincs merszük hozzá, örültek, ha irhájukat szabdalás nélkül elhordhatták.

Hanem Balassiék készen álltak a lengyelországi útra.

Két nap múltán már Rymanovban pihengetnek. Nem pihennek az ellenségei. Kamper Ferenc sófelügyelő parancsnoksága alatt az összes Balassi-birtokot meg-
rakják királyi katonákkal. Különösen Liptóújvárt, Zólyomot meg még hat másikat. Folyik a torozás. Milyen a katona? Eszik, iszik, különösen, ha más fizeti az árát.

Ám hivatalosan semmihez sem szabad nyúlni. Szigorú leltárak készülnek, hiszen a szökött urak elvesztik vagyonukat!

Az inventárium szerény töredéke valami kis ablakot nyit a Balassiak életvitelére: négy hosszú gyalogpuska, két kis gyújtós puska, egy lőportartó, egy ezüsttel kivert kard, egy olasz kétkezes kard, egy pármái pajzs, három magyar kard, egy horvát kétkezes kard, egy török íj nyilakkal, három bádogkesztyű, három aranyozott kard, egy berakott buzogány, két harci dob et cetera.

Csupa fegyverek. És lőszerszámok, sarkantyúk. Kényelmüket szolgáló vagyon alig. Miseruhák, evőeszközök még. Két láda könyv! Három aranykapcsos könyv. Aztán három láda bivalysajt, egy bödön zsír, egy láda viasz, egy láda ólom.

A mágnás ilyen szegénységének bizonyítékát is súlyosbító ténynek állították be a rágalmozók. Az állt emögött, hogy Balassi az igazi vagyontárgyait már régebben kicsempésztette Erdélybe, mert a fejedelem oltalma, a török védelme alá szándékozik már régtől fogva magát adni. Apja bánata az övé. De a sajátja sem könnyű. Anna messzi. Vigasztalják azért kedves lengyel nemesi lányok és menyecskék a szomorúságban is egyre szépülő fiút. Ám alig egy évet mulatnak a magyar hazán kívül, Balassi János arra az elhatározásra jut, hogy visszamegy Révész várába, az Ipoly fölötti kietlen várba, ahová a török föl nem ér, szigetes mivolta révén a király keze el nem ér. Innen aztán, mivel mégis a saját jószágain tartózkodik, elkezd megvédekezni rágalmazói ellen. Menesztí is a leveleit sebes postásokkal. Nem valami fejert hajtó írások ezek, mint inkább a vádak cáfolatai. Nem jön afféle válasz, amelyben valami nesztét vehetné fölmentésének. Inkább szemrehányások, amiért a hét bányavárostól vámot szed, elfoglalt várai körül a jobbágyokon behajtatja a dézsmát, tizedet, adókat. Szemrehányások, de még ezek is a jogainak az elismeré-

sét bizonyítják. Pedig a birtokaira vágyakozók nem fogynak ki az argumentumok föltálalásában.

A leltározások során Balassi Jánosnak a budai basákkal folytatott levelezéseit is megtalálják. Benne alkudozások, fogolycserék, helységcserék rovádnak föl. Csak-hogy abban a korban a végvárak urai a török tengerrel való érintkezésben nemcsak leveleztek, de egymással személyes kapcsolatokban voltak. A Balassi Jánosra szórt várak kezdtek megszelidülni, hiszen a visszájára fordultak. Két év alatt odáig fejlődött Miksa és Balassi János között a viszony, hogy a teljes kibékülésre kapott ajánlatot, ha a király óhaját teljesíti. Nevezetesen, amennyiben térden állva bocsánatot kér az udvar előtt, akkor kegyelmet nyer, s visszakapja birtokait.

Persze az uralkodó hajlékonysága mögött az a vágyakozás is élt, hogy valamennyire megnyerje a magyar főurakat ezzel a gesztussal a trónörökös koronázásához. A megkegyelmezést követő pár hónapon belül meg is történt. 1572 szeptemberében Rudolf koronázási ünnepén Balassi Jánost főajtónállóvá, fiát, Bálintot pohárnokká nevezte ki a egyes király. Volt nagy dínom-dánom. Bálint magyar pásztor-táncsal tűnt ki a nagyúri ünnepség között.

Kölcsönös hűségnyilatkozatok a király meg Balassiék között, aminek értelmében Bálint három évig pohárnokoskodik az udvarnál, apja ajtónállói minőségben szolgál. Hanem a rizsporos haj, a hajlongás, nem áll a természetükben. Ha hajolnak a maguk, az ország érdekében teszik. Bálint fiú nem sokat lesi az uralkodó lépteit. Inkább a vele koros tanult nemesi gyerekek szórakozásait, költői foglalatosságát folytatja, művelt nők köreiben forgolódik. Könyvkereskedők számláit dagasztja, mivel itt hozzájuthat olyan újdonságszámba menő művekhez, melyekhez Zólyomban soha vagy csak nagy időbeli késedelmekkel. Külföldi verses pajzánságokat fordít, de ezekkel egy sorban a zsoldárokkal is szívesen köszörüli költői készülttségét.

Otthon az apja váraiba túszul befogott török rabokkal szívesen időzött, hogy nyelvüket, dalaikat, verseiket megtanulja. Itt, a király várában raboskodó tanult fő törökökkel engedélyt kap a találkozásokra. Nem csupán tanultságával, de emberi érzéseivel tán itt fogalmazza meg először, hogy a török is ember. Ellenség, amikor tömött sorokban, fegyverrel szemben áll. De amikor fogoly, akkor szánandó, vágyakozó, érző személy, akár a magyarok, akik a Jedikulában, s más hírhedett török börtönökben, mint túsók várják sorsuk jobbra fordulását, a megküldött váltságdíj érkezésekor következő szabadulást. S hogy ez mielőbb bekövetkezzen, nyomorgatja a hatalom a rabot. Ujjaiból levágnak, kihúzzák ép fogait, dereselik, talpát verik, olyan rendszerességgel, ahogy reggelente égre kel a nap. Így megy mind a két oldalon. Túl és innen.

Bálint szánakozása keveset enyhíthet sorsukon. Orvost hozhat, élelmet, gyógyírt, de végleges megváltást nem. Amúgy sem nézik jó szemmel érdeklődését. Apja, bár nem kegyetlen ember, elutasítja a török ember mivoltát. Szerinte nem a török találta föl a verselést. Ő csak eltanulta nála műveltebb népektől, zsidóktól, araboktól, perzsáktól, szépnak találta, élt vele. S közvetíti. Nem a török találta föl a bőrkikészítés módzatait. De szereti, eltanulja, használja, közvetíti a kordovánok, bagariák s egyéb finom bőrneműk készítését.

A finom acélokból való fegyverkészítés találmányát sem tudhatja magáénak, csak fölismeri annak jóságát, hasznosságát, s él vele. A damaszkuszkardok, puskák, pajzsok a mi honunkban úgy tündökölnék, ölnek, mint a török készítmények. Nem, nem! A leigázott népek ismereteinek termékei azok. A török megszereti, megismeri, elveszi, ha kell, erőszakkal. Használja. A török nem keresi a virágok mibenlétét. Békés időszakaiban azért kedveli, a maga környezetében szereti látni. Messzire ellevelez értük. Hozatja tevekaravánokon, ülteti, ápolgatja. Nem szakad bele kertje művelésébe, de örül neki, s mástól sem irigyli, ha örül a szegfűnek, bazsarózsának, tubarózsának, tulipánnak. És a rárózsárnyon járó jó csilalli arab, perzsa lovakat is magáénak tudja. Azokat annyira, hogy halál halálával hal, aki abból lop vagy vesz keresztény illetéktelen létére.

Az apa óvja a szépségek hajóján szívesen utazó, ellenségeknek is megbocsátó fiút a törököktől. Amúgy is nagy véteknek számít a törökökkel való érintkezés. A törökösség bűne, hitük fölvétele, akár csak megértése nagyon- és fejvesztéssel járhatott a főemberek köreiben.

Inkább azon dolgozik, hogy a fiú itáliai követségekbe kerüljön, művelje magát a finom olasz nyelv ismereteiben, irodalmában. Bálint él ezzel a lehetőséggel.

Amikor a kegyelem hároméves udvari szolgálata kitelt, a marasztalások ellenére sem maradtak ott a Balassiak. A visszakapott birtokaik állapotát, rendbehozását vizitálták, de előttük álltak az új hadivállalkozások. Az uralkodó érdekei azt sürgették, hogy a török védelme alatt virágzó Habsburg-ellenes Erdély az ő bűvkörébe kerüljön, ezért hadak mozduljanak. Életben volt ugyan a szultánnal kötött nyolcéves békeszerződés, de hát azt egyik fél sem tartotta meg igazából. Suba alatt mind a két oldalról fojtogatták egymást a szemben álló seregek. Ha a törökök foglaltak el várakat, újabb területeket, arról a szultán nem akart tudni. És fordítva. A béke szent dolog! Hanem azért, mint kicsi határháborúra készülének, seregek szedelőzködnek a Báthory fejedelemmel ellenséges erdélyi főúr, Békes Gáspár királypárti lobogója alá. Annak segedelmére indul a hatszáz katonából álló csapat. A Balassiaknak még mindig akad bizonyítani valójuk a hűség tekintetében. Bálint a huszadik évében jár. Kalandra, csatára is szomjas, a szomorúság is serkenti, apja helyett örömmel áll a csata katonái közé kétszáz lovasával. Mánási fölszereléssel bocsátja seregbe az apja. Félti is, de akarja, hogy Bálint megforgassa magát a csatamezőkön.

Kassa érintésével az Ipoly és Hernád mentén ereszkednek. Itt kis időt nyer Annához beköszönni Tiszaszentmártonba. Harmadik alkalom, amikor egyéb bűvőhelyeiket váltva, itt is találkoznak. Amilyen nagy öröm az együttlét, olyan szomorú a válasz:

*Bújdosom mint árva
Idegen országba
Vesztettül, mint zarándok,
Ruhámban setét színt,
Szívemben szörnyű kínt
Viselek én, úgy gyászolok,
Szárnyam nincs, mint néked,
Kin mehetnék véled
Ahhoz, akit óhajtok.*

Fiatal, nem fél a haláltól, bár ha katona, minden puszkacsból, kardhegyről az szémez vele.

A Békes Gáspár seregeihez igyekvő néhány száz lovas a fejedelem seregei Huszt alatt úgy meglálják, hogy Bálint a puszta életét is csak eszméletlen állapotban menekítheti, néhány szolgálja segítségével. Mint sebesülten is megkötözött foglyot, diadalmámmorral vitték a Kővárba, ahol erős őrizet alatt fogja vallatóra Hamássy Kristóf várkapitány. Hanem a felesége, a gyulai kapitány lánya, Kerecsényi Judit Bálint ágya szélére ül, sebeket gyógyítani. Az egyik legszebb nő, akivel költőnk húszéves koráig összetalálkozik. Fekete hajú, barna bőrű, sudaras termetű, művelt ember. S gazdag. Hamássy előtt néhány komoly kérője is kerülgette, de mintha valami fátum vagy szándékosság dolgozott volna ellene, a kérők meghaltak a frigy előtt. Hamar elfogyó világ zúgott. Nemcsak a fegyverek, de a ragadványos betegségek, a szándékos mérgezések is pusztítják az életet. Aki élt, s reménye lehetett hozzá, azt éltetik. Kerecsényi Judit mindent megtett a fiúért. Hetekig tartott a gyógyulás, amíg a szép asszony, aki tudott verselni, muzsikálni, énekelni, ezekkel a patikaszerekkel sem szűkmarkúskodott. Buzgó szolgálatai közben Lukrécia szép pajzán históriájából olvasott föl, s talán némely jelenetét annak el is játszották néhányszor. Nem is komorult a szerelem ege egészen addig, míg a szultáni udvar követelni nem kezdte az ifjú mánás kiszolgáltatását.

A Balassi család régtől fogva sok csapást rámért a törökségre. A nevüket is fogvicsorgatva ejtették ki. Most a szultán üzent, ide annak a fenevad családnak a gyerekével! Ha nem is akarta rögtön a fejét leszedni, de fél magyarországnyi váltásdíjat bizonyosan elkövetelt volna érte. Hogyisne. A Balassiak is forgatták, mint a mezei nyulat, a túsznak, váltásdíjért cserélhető foglyokat. Ekkora fogást! De Báthory nem adja. Fél tucát futár, rangos török sarzsi kéri, ijesztgeti a kegyetlen fejedelmet, aki közben utánajár, beszédbe elegyedik Bálinttal, meg is kedveli. Hiszen az esze járásán, mivoltán túl, még rokon is. Báthoryné Sulyok lány, ahogy Bálint édesanyja.

Gyulafehérváron már mint a családjuk tagját kegyelik a fiút, s hiába minden szultáni parancs, Bálint marad. Vigasztalódik. Volt oka. Anna messzi, most már Judit is hiányzik.

Amikor elválnak, még üzen:

*„Ha szinte érdemem
nincs is arra nekem,
hogy ő engem szeressen,
Csak áldott kezével,
mint szép ereklyével
engem mint kórt illessen.”*

Sírva váltak el. Nemcsak az isztambuli szigorúságtól, de Báthory változó kedve sem biztatta a megmaradásában.

Am jóra fordult sorsa. A fejedelem hajlékonyságának láttára az erdélyi nemes ifjak körülfogták a jó kiállítású legényt. Nótás, táncos kedvére fölvirradt ismét a szép hajnal. Ugyan féltették a lányos anyák lányaikat előle, akár öreg férjek fiatal feleségeiket. Meg is morogták érte. Talán nem is ok nélkül. Mert a katona, aki deákosan nézi a világot, kétszeres veszedelem a szebbik nem körül. Félteni tőlük, mint a gyertyalángot.

A Losonczy Annát valamennyire feledtető szerelmek fagyott levelű bokrai hamar virágába borultak újra.

A szívügyekben is járatos bölcsész magiszter német, lengyel, tót lányok köreiben szerzett ismereteivel itt is hódít. Igaz, ekkoriban már írásban is megfogalmazza, hogy kardforgatásra, versíráásra, mulatásra, Vénusz seregeiben örök szolgálatra született. Élt is a tudattal. Az erdélyi 1575–76-os év hódításainak nyoma verseiben maradt.

Hanem éppen itteni mulatásainak idejében nagyot romlott a világ. A török dühös foglalásokat tett apja váraiban. Divény, Kékkő, Végles elveszett. Miközben az uralkodó is szorongatja Balassi Jánost, hogy fia a neki ellenséges fejedelem udvarában a hűségesküt tett pohárnoka, immár nem mint sebesült fogoly, de mint otthonosan mozgó trubadúr fényes életet él. Itt árulás történt!

Árulás nem, annál több. Báthoryt a lengyel trónra ültetik, s a menet fényes kíséretében ott lovagol Bálint. A krakkói koronázási ünnepen mulat, táncol, felejt. Mindig több a felejténivalója. De hát aki Vénusz lobogója alá esküszik, az nemcsak ad, de kapja is a sebeket. Viseli. A krakkói dínom-dánom rövid két hónap alatt elül. A lengyelek látni akarják, a híres, erős kezű Báthory hogy számol le ellenségeikkel. Azok pedig nem mások, mint a dancigi poroszok, akik a Hamza-városok göggyével nyelvet öltögettek, zárlatot, blokádot építettek.

Ment is Báthory, csak előbb a lengyel háttérben rakott rendet. Némely ellene lázadó urakat karóba húzatott, pár tucát bárót fölakasztatott, másokat kerékbe tötetett, négyrét vágatott. Erre nézve már Erdélyben nagy gyakorlatot szerzett. Inkább tízzel többet a hóhér kezére adott, mint eggyel kevesebbet. Teremtett is akkora csöndet, a madarak elhallgattak.

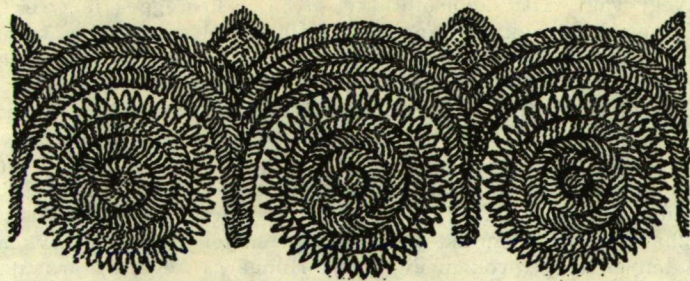
Akkor megindult a dancigiak ellen.

Bálint vele táboroz a Keleti-óceánum partján. Írásban maradtak nyomai. Egyébként egy karistolásnyi sebet sem szerzett. Talán, ha tovább időzik. Két levéllel érkezik hozzá a gyorsfutár, hogy de sebes vágtában hazafelé, mert az apját ómiatt a feldühödött uralkodó megint magas színe elé parancsolta, de nem is hagyja el másként már az udvar környezetét, mint fej nélkül.

Ez a levél önmagában elég mozgató erőt tartalmazott Bálint hazaindulásához. De ott volt még Kerecsényi Judit hívása is, aki megözvegyültében Bálintra gondolt.

Apját már holtan találja a gyámul kijelölt unokabátyjának várában. Sokszoros gyász. Vagyona a ravaszsággal vagyont gyűjtő rokon kezére kerül, s vissza már teljes egészségében soha. Maradt a Bálinttól nem nagyon idegen vitézi élet.

Bekérvényezi magát az egri végvárba, ahol harminc lovas élén hadnagyoskodik. Eleinte vidám itt az élet. Losonczy Anna itt lakik, mivel a férjeura név szerint a vár parancsnoka. Bálintnak fölsüt a hajnali csillaga. Süssön is már valaki fölött, hiszen Anna is akkora gyászban hordozza sorsát, majd a földre hajlik. Két kicsi lányát valamilyen járvány vitte el, az ura Zágrábban él, évekig nem nyit rájuk ajtót. Bálint vigasztaló szerető. Feledtetni igyekszik kedvesével a szomorúságot, utaznak a tátrai várak kies tájékain. Lakoznak, mulatoznak Jókó várában, Vitencen és szívesen meghúzódnak a mártoni várkastélyban.

CSÁNGÓ MOTÍVUM